

An analysis of science textbooks prepared according to the Century of Türkiye Maarif Model in terms of values

Mehmet Ali Pınar^{1*}



^{1*} Ministry of National Education, Teacher, Corresponding Author, ROR ID: [00jga9g46](https://orcid.org/00jga9g46)

ARTICLE INFO

Article Type: Research article
Received: 18.05.2025
Accepted: 4.7.2025
Publication: 31.12.2025
Month/ year: 12/2025
Citation: Pınar, M. A. (2025). An analysis of science textbooks prepared according to the century of Türkiye Maarif model in terms of values. *International Journal of Düzce Educational Sciences*, 3(2), 92-116.



ABSTRACT

This study aims to determine how the 20 core values defined within the Virtue-Value-Action framework are represented in the 5th-grade science textbook prepared under the Türkiye Century Maarif Model. The research was conducted using the document analysis method, a qualitative research approach, to systematically examine the textbook. The data source for this study was the science textbook prepared in accordance with the updated 2024 science curriculum by the Ministry of National Education. The data were analyzed using the descriptive analysis method, and the distribution of values across the seven units of the textbook was examined in detail. The research findings revealed that a total of 19 distinct values were repeated 287 times throughout the textbook; however, these values were not distributed evenly across the units. Additionally, it was found that the value of modesty was not included at all. The most emphasized values were responsibility, diligence, sensitivity, respect, and healthy living, whereas family integrity, justice, freedom, privacy, compassion, and love were given very limited attention.

Keywords: Science textbook, values education, Türkiye century education model.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli erdem-değer-eylem çerçevesi bağlamında 5. sınıf fen bilimleri ders kitabının incelenmesi

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli çerçevesinde hazırlanan 5. sınıf fen bilimleri ders kitabında, öğretim programında tanımlanan Erdem-Değer-Eylem çerçevesindeki 20 temel değer nasıl yer aldığını belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman inceleme yöntemi kullanılarak ders kitabı sistematik bir şekilde analiz edilmiştir. Çalışmanın veri kaynağı olarak, 2024 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından güncellenen fen bilimleri öğretim programına uygun olarak hazırlanan ders kitabı seçilmiştir. Veriler betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiş ve kitabın yedi ünitesinde yer alan değerlerin dağılımı ayrıntılı olarak incelenmiştir. Araştırma bulguları, ders kitabında yer alan 19 farklı değer toplamda 287 kez tekrarlandığını, ancak bu değerlerin üniteler arasında eşit biçimde dağılmadığını ortaya koymuştur. Ayrıca bu değerler arasında mütevazılık unsuruna hiç yer verilmediği belirlenmiştir. En fazla vurgulanan değerler sırasıyla sorumluluk, çalışkanlık, duyarlılık, saygı ve sağlıklı yaşam olurken, aile bütünlüğü, adalet, özgürlük, mahremiyet, merhamet ve sevgi değerlerine oldukça sınırlı düzeyde yer verildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Fen bilimleri ders kitabı, değerler eğitimi, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli.

Giriş

Değer kavramı, farklı disiplinler tarafından çeşitli perspektiflerden ele alındığından, üzerinde fikir birliğine varılmış tek ve kesin bir tanımı bulunmamaktadır (Korkmaz, 2013). Genel anlamda değerler, bireylerin düşünce yapısını, tutumlarını ve eylemlerini şekillendiren; toplumsal düzeni destekleyen, ahlaki ve inanca dayalı ölçütler olarak tanımlanabilir (Lindeman ve Verkasalo, 2005; Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018; Rokeach, 1973). Bu yönüyle değerler, bireylerin hem kendilerini hem de çevrelerini anlamalarına katkı sağlar ve yaşamın zorluklarıyla başa çıkmalarında rehberlik (Çalışkur ve Aslan, 2013). Bireyler, değerleri sosyal çevreleriyle kurdukları etkileşimler yoluyla öğrenir; bu öğrenme süreci aile ortamında başlar ve okul ile diğer toplumsal kurumlar aracılığıyla planlı biçimde gelişmeye devam eder (Akyol, 2010; Ulusoy ve Dilmaç, 2012).

Eğitim ortamlarında bilinçli bir şekilde yürütülen değerler eğitimi, bireylerin bu kavramları benimseyerek günlük yaşamlarında hayata geçirmelerine olanak tanımaktadır. Değerlerin nesilden nesile aktarılması, toplumların sağlıklı bir biçimde varlığını sürdürmesi açısından büyük bir öneme sahiptir (Dilmaç ve Ekşi, 2007; Elbir ve Bağcı, 2013). Bu süreç, bireylerin toplumsal kurallara uyum sağlamalarına, güçlü ahlaki değerlere sahip bireyler olarak yetişmelerine ve sosyal düzenin devamlılığının korunmasına katkıda bulunmaktadır (Veugelers ve Vedder, 2003).

Fen bilimleri dersi, bireylerin hem kendi yaşamlarını hem de toplumsal olayları anlamlandırmalarına yardımcı olan temel derslerden biridir. Bu ders kapsamında, gıda tüketiminden solunan havaya, hava olaylarından güneş sistemi ve ekosistemlere kadar geniş bir yelpazede bilgi edinmeleri sağlanmaktadır (Çepni vd., 2003; Gürdal vd., 1998; Kavak vd., 2006). Ayrıca fen bilimleri dersleri, bilimsel süreç becerilerinin yanı sıra problem çözme, mantıklı düşünme, gözlem yapma ve veri toplama gibi önemli becerilerin gelişimine de katkı sunmaktadır (Lee, 2007; MEB, 2005; MEB, 2018).

Fen bilimleri derslerinde değerlerin kullanılması, yalnızca bilimsel bilgi kazandırmakla sınırlı kalmayıp, öğrencilerin milli, manevi, kültürel ve evrensel değerlere sahip bireyler olarak yetişmelerini de desteklemektedir (MEB, 2018). Öğrencilerin, karşılaştıkları olayları ve sorunları değerlendirirken bilimsel bilgiyi temel alarak karar vermeleri, aynı zamanda insani değerleri de göz önünde bulundurmaları gerekmektedir (Dinç, 2000; Lee, 2007). MEB (2018) tarafından yapılan öğretim programı düzenlemeleri, fen bilimleri derslerinde değerler eğitime vurgu yaparak, bu derslerin yalnızca akademik başarıyı değil, aynı zamanda öğrencilerin kişisel gelişimlerini de desteklemesini amaçlamıştır.

Öğrencilere değerlerin kazandırılmasında ders kitapları önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır (Meço & Coştu, 2023). Programın hedefleriyle uyumlu olacak şekilde hazırlanan ve öğrenme sürecini yönlendiren bu kaynaklar, öğrencilerin değerleri kavrayıp benimsemelerinde önemli bir rol üstlenmektedir (Ersoy ve Şahin, 2012; Yıldırım, 2007). Özellikle fen bilimleri ders kitaplarında yer alan bilim insanlarının yaşam öyküleri, bilimsel süreçlere ilişkin açıklamalar ve günlük hayattan örnekler, değerlerin somutlaştırılmasına katkı sağlayarak öğrenme sürecini daha etkili hale getirmektedir (Meydan, 2019).

Son yıllarda, değerler eğitiminin yalnızca sosyal bilimlerle sınırlı olmadığı; fen bilimleri de dâhil olmak üzere tüm disiplinlerin toplum, kültür ve evrensel değerlerle iç içe olduğu daha fazla vurgulanmaktadır (Allchin, 1999). Bu bakış açısıyla, 2017 yılından itibaren değerler eğitimi tüm öğretim programlarının ayrılmaz bir bileşeni haline getirilmiş ve eğitim politikalarında önemli bir yer edinmiştir (MEB, 2017).

Fen bilimleri dersi öğretim programlarında değerler eğitiminin önemi giderek daha fazla vurgulanmaktadır. 2018 Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'nda adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik olmak üzere on temel kök değer belirlenmiş ve bu değerlerin öğrencilere kazandırılması amaçlanmıştır (MEB, 2018). 2024 yılında güncellenen Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, bu yaklaşımı daha kapsamlı hale getirerek Erdem-Değer-Eylem çerçevesinde ele almıştır. 2024-2025 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanan bu model, öğrencilere hem akademik hem de etik gelişim açısından bütüncül bir eğitim sunmayı hedeflemektedir (Bayraktar ve Çalışkan, 2024).

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, modern dünyanın ihtiyaçlarına yanıt verebilecek bir eğitim anlayışını benimseyerek eleştirel düşünme, problem çözme, teknoloji kullanımı ve küresel rekabet edebilirliği ön plana çıkarmaktadır. Bu doğrultuda, öğrencilerin ahlaki gelişimlerini desteklemek amacıyla adalet, aile bütünlüğü, çalışkanlık, dostluk, duyarlılık, dürüstlük, estetik, mahremiyet, merhamet, mütevazılık, özgürlük, sabır, sağlıklı yaşam, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverlik olmak üzere toplam 20 temel değer belirlenmiştir (MEB, 2024b). Erdem-Değer-Eylem yaklaşımı kapsamında, saygı, sorumluluk ve adalet temel çatı değerler olarak konumlandırılmış ve diğer tüm değerlerle bağlantılı hale getirilmiştir. Ayrıca, bu değerler insan, aile ve sosyal çevre ile fiziksel çevre olmak üzere üç ana başlık altında sınıflandırılmıştır. İnsan kategorisinde tasarruf, sabır, mahremiyet, mütevazılık, sağlıklı yaşam ve çalışkanlık; aile ve sosyal çevre kategorisinde sevgi, dostluk, özgürlük, dürüstlük, vatanseverlik ve yardımseverlik; fiziksel çevre kategorisinde ise temizlik, duyarlılık, estetik ve merhamet yer almaktadır (TYMM Öğretim Programları Ortak Metni, 2024). 2018 öğretim programı ile karşılaştırıldığında, 2024 programında yeni değerlerin eklendiği ve değerlerin daha ayrıntılı şekilde kategorize edildiği görülmektedir. Böylece, eğitim sistemi yalnızca akademik başarıya odaklanmakla kalmayıp, öğrencilerin toplumsal ve bireysel sorumluluk bilincini geliştirmeyi de amaçlamaktadır.

Eğitim programlarına değerlerin dâhil edilmesi kadar, bu değerlerin öğrencilere nasıl aktarıldığı da büyük önem taşımaktadır. Öğrencilerin sosyal çevreleriyle etkileşim yoluyla değerleri öğrendiği göz önünde bulundurulduğunda, ders kitapları bu değerlerin somutlaştırılması ve kazandırılmasında etkili bir araç

olarak değerlendirilmektedir (Ersoy ve Şahin, 2012; Yıldırım, 2007). Fen bilimleri ders kitaplarında bilim insanlarının yaşam öykülerine, bilimsel süreçlerin anlatımına ve günlük hayattan örneklerle yer verilmesi, öğrencilerin bu değerleri içselleştirmelerini kolaylaştırmaktadır (Meydan, 2019). Ancak mevcut araştırmalar incelendiğinde, fen bilimleri ders kitaplarında değerlerin ele alınışıyla ilgili çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir (Özdemir, 2023; Özenç Demir ve Özer, 2023; Ünal ve Benzer, 2024; Yılmaz ve Kıran, 2023; Yılmaz ve Yıldırım, 2023).

Fen bilimleri ders kitaplarında yer alan değerlerin çeşitliliği ve dağılımını inceleyen çalışmalar, bu değerlerin dengeli bir şekilde ele alınmadığını göstermektedir. Yapılan araştırmalarda en çok vurgulanan değerlerin sorumluluk, öz denetim, vatanseverlik ve sevgi olduğu belirlenmiş, buna karşılık adalet, dürüstlük ve dostluk gibi bazı değerlerin ya hiç ele alınmadığı ya da çok sınırlı şekilde yer aldığı tespit edilmiştir (Özdemir, 2023; Ünal ve Benzer, 2024; Yılmaz ve Kıran, 2023). Ayrıca, sınıf kademesi arttıkça ders kitaplarında değerlere ayrılan alanın azaldığı ve bu değerlerin ünite ve konulara dengeli bir biçimde dağılmadığı saptanmaktadır (Yılmaz ve Yıldırım, 2023). Ders kitaplarında değerlerin çoğunlukla konu anlatımı bölümlerinde yer aldığı, ancak etkinlikler ve ölçme-değerlendirme bölümlerinde oldukça sınırlı şekilde ele alındığı görülmektedir (Özdemir, 2023). Bununla birlikte, ders kitaplarındaki okuma metinleri ve görseller incelendiğinde, duyarlılık, hoşgörü, sorumluluk ve vatanseverlik gibi değerlere yer verildiği, ancak bu değerlerin eşit bir dağılım göstermediği anlaşılmaktadır (Özenç Demir ve Özer, 2023). Genel olarak, yapılan araştırmalar fen bilimleri ders kitaplarında değerlerin daha planlı, tutarlı ve dengeli bir şekilde ele alınması gerektiğini ve özellikle etkinlikler ile ölçme-değerlendirme bölümlerinde bu değerlere daha fazla yer verilmesinin önemli olduğunu ortaya koymuştur.

Bu araştırma, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli doğrultusunda hazırlanmış olan 5. sınıf fen bilimleri ders kitabında, programda tanımlanan Erdem-Değer-Eylem çerçevesindeki 20 temel değer ne düzeyde yer aldığını belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, çalışma, alan yazındaki eksiklikleri tamamlamaya katkı sağlamayı ve fen bilimleri ders kitabı yazarları ile araştırmacılar için yol gösterici bir kaynak oluşturmayı hedeflemektedir. Ayrıca, elde edilen bulgular, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'na ders kitaplarının geliştirilmesi sürecinde yol gösterici nitelikte önemli bir rehber sunabilir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman inceleme yöntemi kullanılarak 5. sınıf fen bilimleri ders kitabı, Erdem-Değer-Eylem çerçevesi doğrultusunda sistemli bir şekilde analiz edilmiştir. Doküman inceleme yöntemi, yazılı, görsel ve işitsel materyallerin belirli bir plan dâhilinde ayrıntılı olarak değerlendirilmesini içeren bir yaklaşımdır (Wach ve Ward, 2013). Yıldırım ve Şimşek'e (2021) göre bu yöntem, belirli olaylar ve olgular hakkında bilgi içeren kaynakların kapsamlı bir şekilde analiz edilmesini sağlarken, Merriam ve Tisdell (2015) ise mevcut belgelerin veri kaynağı olarak kullanılmasıyla araştırma sorularına güvenilir ve geçerli yanıtlar sunmayı amaçladığını ifade etmektedir.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada veri kaynağı olarak, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından 2024 yılında güncellenen fen bilimleri öğretim programına uygun biçimde hazırlanmış olan 5. sınıf fen bilimleri ders kitabı (MEB, 2024a) kullanılmıştır. Talim ve Terbiye Kurulu'nun 17.07.2024 tarih ve 110460159 sayılı yazısıyla Korza Yayınları'na ait olduğu belirtilen bu ders kitabına, Eğitim Bilişim Ağı (EBA) platformu üzerinden dijital olarak ulaşılmış ve ayrıca basılı kopyaları temin edilerek detaylı bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında,

kitabın ünite yapıları, konu içerikleri, etkinlikleri ve ölçme-değerlendirme bölümleri kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. Basılı ve dijital sürümler karşılaştırılmış olup içerik açısından herhangi bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede, ders kitabı Erdem-Değer-Eylem modelinde tanımlanan 20 temel değer doğrultusunda değerlendirilmiş olup, bu değerlere yönelik analiz ölçeği (MEB, 2024b) Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Erdem-Değer-Eylem Çerçevesinde Belirlenen Değerlere İlişkin Değerlendirme Ölçeği

Erdem		
Değer	Eylem	Açıklama
D1. Adalet	D1.1. Hak ve özgürlüklerini bilmek ve korumak D1.2. Hakkaniyetli davranmak D1.3. Ölçülü ve dengeli olmak D1.4. Liyakate önem vermek	Hak ve özgürlükleri, eşitliği, etik davranmayı, hakkaniyeti, ön yargısızlığı, ölçülülüğü ve liyakati kapsar.
D2.Aile Bütünlüğü	D2.1. Aile birliğine önem vermek D2.2. Aile içi dayanışma göstermek D2.3. Aile içi iletişimi güçlendirmek D2.4. Aile içi sorumlulukları yerine getirmek	Aile içi iletişim ve iş birliğini güçlendirmeyi, ailede sorumlulukları yerine getirmeyi, aileyle vakit geçirmeyi; saygı, sevgi ve güvene dayalı ilişkiler kurmayı kapsar.
D3.Çalışkanlık	D3.1. Azimli olmak D3.2. Planlı olmak D3.3. Araştırmacı ve sorgulayıcı olmak D3.4. Çalışmalarda aktif rol almak	Disiplinli, planlı ve istikrarlı olmayı; bilimselliğe önem vermeyi, iç motivasyon ve öz denetim sahibi olmayı, hayat boyu öğrenmeyi, görev ve sorumluluk üstlenmeyi kapsar.
D4.Dostluk	D4.1. Arkadaşlarına destek olmak D4.2. Arkadaşları ile etkili iletişim kurmak D4.3. Güvene dayalı ilişkiler kurmak D4.4. Arkadaşlarını ve onlarla vakit geçirmeyi önemsemek D4.5. Farklı kültürlerle bağ kurmak	Sosyal ilişkilerde duyarlılık göstermeyi dayanışma içinde olmayı; etkili iletişimle sevgi, saygı ve güvene dayalı ilişkiler kurmayı; nitelikli vakit geçirmeyi ve evrensel bağ kurmayı kapsar.
D5.Duyarlılık	D5.1. İnsana ve topluma değer vermek D5.2. Çevreye ve canlılara değer vermek D5.3. Afet bilincine sahip olmak	Kendisine, içinde yaşadığı topluma, kültürel zenginliklere, tüm varlıklara değer vermeyi; sürdürülebilirliği önemsemeyi ve afetlere karşı hazırlıklı olmayı kapsar.
D6.Dürüstlük	D6.1. Samimi olmak D6.2. Doğru ve güvenilir olmak	Söz ve davranışlarında tutarlı, doğru ve güvenilir olmayı kapsar.
D7.Estetik	D7.1. Duyusal derinliği anlamak D7.2. Üretkenliği ve ruhsal gelişimi desteklemek D7.3. Sanatsal ve görsel zevkleri hayatın bir parçası hâline getirmek	Sanatsal bakış açısı kazanmayı, sanatsal ve kültürel varlığı koruyup zenginleştirmeyi, doğal güzelliklerin ve çevrenin korunması ile ilgili duyarlı olmayı ve sorumluluk üstlenmeyi, estetik aracılığıyla özgün üretkenliği ve ruhsal gelişimi desteklemeyi, sanatı hayatın bir parçası hâline getirmeyi kapsar.

D8. Mahremiyet	D8.1. Kişisel özgürlük alanını korumak D8.2. Kişisel bilgilerin gizliliğini korumak D8.3. Aile içi ilişkilerde özel alanı dikkate almak D8.4. Sosyal ilişkilerde kişisel alanları korumak	Kendisinin, ailesinin ve başkalarının kişisel alanını ve bilgilerini korumayı; başkalarının özgürlüklerini ihlal etmemeyi, kişisel sınırlarına saygı duymayı ve millî ve manevi değerlerde mahremiyetin sınırlarını kapsar.
D9. Merhamet	D9.1. Vicdanlı olmak D9.2. Şefkatli olmak D9.3. İnsanı ve doğayı sevmek	İnsanlara ve diğer canlılara karşı vicdanlı, şefkatli, sevgi dolu, duyarlı ve sorumlu olmayı kapsar.
D10. Mütevazılık	D10.1. Kendini tanımak D10.2. Gösteriş ve övünmekten kaçınmak D10.3. İnsan ilişkilerinde yapıcı olmak	Kendini bilmeyi; gösteriştten ve kibirden uzak, sade, sabırlı, saygılı, duyarlı ve yapıcı olmayı kapsar.
D11. Özgürlük	D11.1. Cesaretli ve girişimci olmak D11.2. Kararlı olmak D11.3. Kişisel ve toplumsal haklara saygı göstermek	Cesur, girişimci ve kararlı olmayı; özgürlüklerini kullanırken kişisel ve toplumsal haklara saygı göstermeyi, kapsar.
D12. Sabır	D12.1. Olumlu bakış açısına sahip olmak D12.2. Düşünce, duygu ve davranışlarında kontrollü olmak D12.3. İstikrarlı olmak	Olumlu bakış açısına sahip olmayı, zor ve kötü durumlara karşı dayanmayı, istikrarlı davranmayı, süreci yönetmeyi, sorumlulukları yerine getirmeyi; duygu, düşünce ve eylemleri kontrol etmeyi kapsar.
D13. Sağlıklı yaşam	D13.1. Yeterli, dengeli ve sağlıklı beslenmek D13.2. Sosyal ve sportif etkinliklere katılmak D13.3. Bağımlılıktan kaçınmak ve bağımlılıkla mücadele etmek D13.4. İnsan sağlığını önemsemek	Yeterli, dengeli ve sağlıklı beslenmeyi; sosyal ve sportif etkinliklere katılmayı, bağımlılıktan kaçınmayı, bağımlılıkla mücadele etmeyi ve insan sağlığını önemsemeyi kapsar.
D14. Saygı	D14.1. Nezaketli olmak D14.2. Kendisine saygı duymak D14.3. Çevresine, millî ve manevi değerlerine saygı duymak	Nazik olmayı, ilkeli davranmayı, empati ve etkili iletişim kurmayı, sağlıklı yaşamayı; kendisine, çevresine, millî ve manevi değerlere önem vermeyi kapsar.
D15. Sevgi	D15.1. Anlayışlı ve barışçıl olmak D15.2. Vefalı olmak D15.3. Sadakatli olmak D15.4. Özverili olmak D15.5. Misafirperverlik	Ailesine, dostlarına ve ülkesine karşı vefalı, dürüst, sadık ve özverili olmayı, barışçıl bakış açısına sahip olmayı, misafirperverliği, doğaya ve bütün canlılara karşı merhametli davranmayı kapsar.
D16. Sorumluluk	D16.1. Kendine karşı görevlerini yerine getirmek D16.2. Topluma karşı görevlerini yerine getirmek	Kendisine ve çevresine karşı görevlerini tam ve zamanında yerine getirmeyi; duygu, düşünce ve eylemlerinin sonucunu kabul etmeyi kapsar.

	D16.3. Görev bilincine sahip olmak	
D17. Tasarruf	D17.1. Bilinçli tüketici olmak D17.2. İsraftan kaçınmak D17.3. Sahip olduklarının değerini bilmek	Maddi kaynakları planlı ve kontrollü harcamayı, israftan kaçınmayı, tutumlu olmayı, birikim yapmayı, sahip olduklarının değerini bilmeyi ve bilinçli tüketici olmayı kapsar.
D18. Temizlik	D18.1. Kişisel temizlik ve bakımına önem vermek D18.2. Yaşadığı ortamın temizliğine dikkat etmek D18.3. Çevresel temizliğe ve sürdürülebilirliğe önem vermek	Kişisel temizlik ve bakıma dikkat ederek kendisine ve topluma saygı duymayı, yaşadığı ortamın ve çevrenin temizliğine önem vererek toplumdaki genel yaşam kalitesine ve sürdürülebilirliğe katkıda bulunmayı kapsar.
D19. Vatanseverlik	D19.1. Millî bilinç sahibi olmak D19.2. Millî kimliğini tanımak D19.3. Ülke varlıklarına sahip çıkmak D19.4. Bağımsızlığı korumak	Millî, manevi, insani, kültürel değerleri ve ülke varlıklarını korumayı, sevmeyi ve onlara saygı duymayı; bağımsızlığa önem vermeyi, ülkesi için sorumluluk almayı kapsar.
D20. Yardımseverlik	D20.1. Cömert olmak D20.2. Dayanışma ve fedakârlık göstermek D20.3. İyiliksever olmak D20.4. Gönüllü olmak	İnsanlara ve canlılara duyarlı olmayı, onları sevmeyi, onlara merhamet etmeyi, cömertliği, dayanışmayı, fedakârlık yapmayı, iyiliksever olmayı kapsar.

Tablo 1’de, beşinci sınıf fen bilimleri ders kitabında yer alan değerler, erdem-değer-eylem çerçevesine göre kavramsal olarak açıklanmış ve bu değerlerin öğrenci davranışlarında nasıl somutlaşabileceğine ilişkin eylem örneklerine yer verilmiştir.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada, 5. sınıf fen bilimleri ders kitabında yer alan ve Erdem-Değer-Eylem çerçevesine göre tanımlanan 20 temel değerın incelenmesi için betimsel analiz yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırmalar için yaygın bir yöntem olan betimsel analiz, verileri belirlenen temalar doğrultusunda organize etmeyi, özetlemeyi ve yorumlamayı amaçlayan bir tekniktir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu doğrultuda, incelenen ders kitapları, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli’nde (MEB, 2024b) tanımlanan 20 temel değer üzerinden değerlendirilmiştir (bk. Tablo 2).

Analiz sürecinde, kitapta yer alan tüm ifadeler ayrıntılı olarak incelenmiş ve belirlenen değerlere doğrudan ya da dolaylı olarak atıfta bulunan cümleler tespit edilmiştir. Bir etkinlik ya da konu anlatımında aynı değer birden fazla kez tekrar edilse bile, her değer yalnızca bir kez kodlanmıştır. Ancak, bir cümle birden fazla değerle ilişkili olması durumunda, her bir değer ayrı ayrı kodlanmıştır. Bunun yanı sıra, etkinlikler, etkinliklerde yer alan açıklamalar, ünite/konu sonu değerlendirme soruları ve görseller de analiz sürecine dahil edilmiştir. Ancak, ders kitaplarının giriş bölümünde yer alan İstiklal Marşı ve Gençliğe Hitabe metinleri değerlendirme kapsamına alınmamıştır.

Çalışmanın güvenilirliğini artırmak adına, veri analiz süreci iki bağımsız araştırmacı tarafından ayrı ayrı yürütülmüş ve yapılan kodlamalar karşılaştırılmıştır. Araştırmacılar arasındaki kodlama uyumu, Miles ve Huberman’ın (1994) önerdiği [Güvenilirlik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)] formülü

kullanılarak hesaplanmış ve %88 olarak belirlenmiştir. Literatürde, %80 ve üzerindeki uyum oranlarının güvenilirlik açısından yeterli olduğu kabul edilmektedir (Büyüköztürk vd., 2018).

Bulgular

Beşinci sınıf fen bilimleri ders kitabı, toplam yedi üniteden oluşmaktadır. Bu üniteler sırasıyla Gökyüzündeki Komşularımız ve Biz (1), Kuvveti Tanıyalım (2), Canlıların Yapısına Yolculuk (3), Işığın Madde ile Etkileşimi (4), Maddenin Doğası (5), Yaşamımızdaki Elektrik (6) ve Sürdürülebilir Yaşam ve Geri Dönüşüm (7) başlıklarını taşımaktadır (MEB, 2024a). Kitabın incelenmesiyle, Erdem-Değer-Eylem çerçevesinde tanımlanan değerlerin ünitelere göre dağılımı Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Beşinci Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabında Erdem-Değer-Eylem Çerçevesinde Tanımlanan Değerlerin Ünitelere Göre Dağılımı

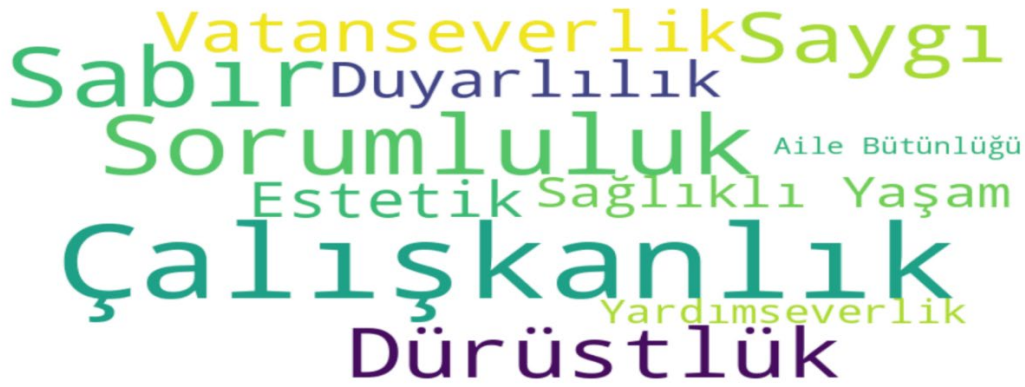
Değer	Ünite							Toplam (f)
	1 (f)	2 (f)	3 (f)	4 (f)	5 (f)	6 (f)	7 (f)	
D1. Adalet	-	1	-	-	-	-	1	2
D2.Aile Bütünlüğü	1	1	1	-	2	-	-	5
D3.Çalışkanlık	12	7	9	7	3	4	5	47
D4.Dostluk	-	5	-	2	2	-	-	9
D5.Duyarlılık	3	1	2	4	3	1	11	25
D6.Dürüstlük	4	-	4	-	-	-	-	8
D7.Estetik	3	3	-	6	1	-	3	16
D8. Mahremiyet	-	-	-	1	-	-	-	1
D9. Merhamet	-	1	-	-	-	-	-	1
D10. Mütevazılık	-	-	-	-	-	-	-	-
D11. Özgürlük	-	2	-	-	-	-	-	2
D12. Sabır	6	1	1	2	-	1	-	11
D13. Sağlıklı yaşam	3	6	11	1	4	-	1	26
D14. Saygı	4	3	2	5	2	3	2	21
D15. Sevgi	-	2	-	1	1	-	-	4
D16. Sorumluluk	7	4	10	8	11	7	11	58
D17. Tasarruf	-	1	-	-	5	1	9	16
D18. Temizlik	-	-	1	-	4	1	3	9
D19. Vatanseverlik	6	3	-	-	-	-	1	10
D20. Yardımseverlik	3	6	2	-	4	1	-	16
Toplam	52	47	43	37	42	19	47	287

Tablo 2 incelendiğinde, beşinci sınıf fen bilimleri ders kitabında erdem-değer-eylem çerçevesinde tanımlanan değer ifadelerinin toplamda 287 kez tekrarlandığı görülmektedir. Ancak bu değerlerin üniteler arasında eşit olarak dağılmadığı dikkat çekmektedir. Kitapta 19 farklı değer bulunmakla birlikte, mütevazılık değeri hiçbir üniteye yer almamaktadır. Özellikle *“Gökyüzündeki Komşularımız ve Biz”*, *“Kuvveti Tanıyalım”* ve *“Sürdürülebilir Yaşam ve Geri Dönüşüm”* ünitelerinde değer sayısının daha fazla olduğu, buna karşın *“Yaşamımızdaki Elektrik”* ünitesinde daha az sayıda değer vurgulandığı gözlemlenmiştir.

Değerlerin dağılımına bakıldığında, en çok vurgulanan değerler sırasıyla sorumluluk (f=58), çalışkanlık (f=47), sağlıklı yaşam (f=26), duyarlılık (f=25) ve saygı (f=21) olmuştur. Bunun yanında, aile bütünlüğü (f=5), sevgi (f=4), adalet (f=2), özgürlük (f=2), mahremiyet (f=1) ve merhamet (f=1) gibi değerlere ise oldukça sınırlı şekilde yer verilmiştir.

Birinci Üniteye Dair Değerler

Birinci ünite incelendiğinde, fen bilimleri ders kitabında çok sayıda değere yer verildiği görülmektedir. Bu üniteye en sık karşılaşılan değerler; çalışkanlık (f=12), sorumluluk (f=7), sabır (f=6) ve vatanseverlik (f=6) şeklinde sıralanabilir. Buna ek olarak, dürüstlük (f=4), saygı (f=4), duyarlılık (f=3), estetik (f=3), sağlıklı yaşam (f=3), yardımseverlik (f=3) ve aile bütünlüğü (f=1) olmak üzere yedi farklı değer daha yer aldığı belirlenmiştir. Böylece birinci üniteye toplam on bir farklı değer temsil edildiği anlaşılmaktadır. Şekil 1’de, birinci üniteye değerleri görsel olarak temsil etmek amacıyla hazırlanan kelime bulutuna yer verilmiştir.



Şekil 1. Birinci Üniteye Geçen Değerlerle İlgili Kelime Bulutu

Birinci kitabın 21. sayfasındaki “Performans İstasyonu” bölümünün “Güneş Günlüğü” başlığında yer alan, “Paylaşım esnasında arkadaşlarımızın fikirlerini dikkatle dinleyelim.” cümlesi, insanlar arasında saygı duyulması gerektiğini vurgulayarak saygı değerine dikkat çekmiştir. Aynı etkinlikteki “Bu sırada bir bilim insanı gibi çalışıp süreci verimli hâle getirebiliriz.” ifadesi, araştırma yapmanın ve verimli çalışmanın önemini ortaya koyarak çalışkanlık değerini öne çıkarmıştır. 22. sayfadaki “Etkinlik İstasyonu” bölümünde “Güneş Gözlemi” başlığı altındaki “Ayşe; Güneş’e dürbün, teleskop, mercek ve kamera gibi araçlarla doğrudan bakmanın çok zararlı olduğunu biliyordu.” cümlesi ise, sağlıklı yaşam değerini yansıtmaktadır. 24. sayfadaki “Bilgi İstasyonu” bölümündeki “Belirli zaman aralıklarıyla Güneş lekelerini gözlemlemiş ve bu lekelerin aynı yöne doğru kaydığını fark etmiştir.” ifadesi, sabır isteyen bir sürece işaret ederek sabır değerini pekiştirmektedir.

Kitabın 28. sayfasındaki “Etkinlik İstasyonu” bölümünün “Ay Gözlemi” başlığındaki “Topladığımız bilgilerden ve çektiğimiz fotoğraflardan yola çıkarak ileride sunmak üzere arkadaşlarımızla şiir, öykü, slogan, şarkı ya da afiş oluşturalım.” ifadesi, sanatsal üretimi teşvik ederek estetik değerine katkı sağlamaktadır. 29. sayfadaki “Etkinlik İstasyonu” bölümünün “Ay’ın Hareketleri ve Görünen Yüzü” başlığı altındaki “Arkadaşlarımızla yardımlaşarak sınıf zeminine tahta kalemi ile büyük bir çember çizelim.” cümlesi, yardımseverlik değerini ön plana çıkarmaktadır. 30. sayfada yer alan “Etkinlik İstasyonu” bölümündeki “Grubumuzla diğer grupların hazırladığı tüm ürünleri sırayla ziyaret ederek inceleyelim.” ifadesi, farklı çalışmalar konusunda duyarlı olmayı teşvik ederek duyarlılık değerine katkı sağlamaktadır.

Kitabın 32. sayfasındaki “Bilgi İstasyonu” bölümünde yer alan “Bu çalışmada binlerce görüntü incelenerek görüntülerdeki kraterler sayılmıştır.” cümlesi, titizlik ve süreklilik gerektiren bir süreci ifade ederek sabır değerini hatırlatmaktadır. 33. sayfadaki “Bilgi İstasyonu” bölümündeki “Türkiye, uzay alanındaki yeteneklerini ve teknolojik kapasitesini artırmak amacıyla 2021’de Millî Uzay Programı’nı başlatmıştır.” ifadesi, ülkenin bilim ve teknoloji alanındaki gelişimine vurgu yaparak vatanseverlik değerini pekiştirmektedir. 35. sayfadaki “Etkinlik İstasyonu” bölümünün “Ayın Görünümündeki Farklılıklar” başlığı altındaki “Bayrağımızı inceleyerek

aşağıdaki soruları cevaplayalım.” cümlesi vatanseverlik değerini güçlendirirken, “Tartışma süresince arkadaşlarımızı etkin bir şekilde dinleyip onların fikirlerini ifade etmelerini destekleyelim.” ifadesi saygı ve duyarlılık değerlerine işaret etmektedir. Aynı sayfada yer alan görselde (bk. Şekil 2) de vatanseverlik değerine vurgu yapılmıştır.



Şekil 2. Vatanseverlik Değerine Ait Görsel

Kitabın 41. sayfasındaki *“Performans İstasyonu”* bölümünün *“Ayın Evreleri Modeli”* başlığındaki *“Modelimizi hoş, güzel bir tasarımla ortaya çıkaralım.”* ifadesi estetik, *“Arkadaşlarımızla yardımlaşarak süreci daha verimli hâle getirebileceğimizi unutmayalım.”* cümlesi ise yardımseverlik değerine dikkat çekmektedir. 48. sayfada *“Bilgi İstasyonu”* bölümündeki görselde (bk. Şekil 3) çalışkanlık değeri yansıtılmaktadır.



Şekil 3. Çalışkanlık Değerine Ait Görsel

Kitabın 52. sayfasındaki “Ünite Sonu İstasyonu” bölümünde yer alan “Millî Uzay Programı kapsamında Ay’da bazı araştırmaların yapılması için bir yolculuk planlanmıştır.” ifadesi vatanseverlik, “Barış, astronot olan babası bu göreve katıldığı için çok mutluydu.” cümlesi ise aile bütünlüğü değerini yansıtmaktadır. Aynı sayfada verilen görselde (bk. Şekil 4) çalışkanlık, sorumluluk ve vatanseverlik değerlerini yansıtmaktadır.



Şekil 4. Çalışkanlık, Sorumluluk ve Vatanseverlik Değerlerine Ait Görsel

Kitabın 54. sayfasındaki “Merhaba Bilim Günce’m” metnindeki “Bunları öğrenmek seni de heyecanlandırmış olmalı ama sakın o heyecanla hemen Güneş’e bakma! Çünkü Güneş’e doğrudan ya da teleskop, dürbün, mercek gibi malzemelerle bakmak çok tehlikeli.” ifadesi sağlıklı yaşam değerine dikkat çekmektedir. Aynı metindeki “Bu yıldızın oynadığı bir film yok ama muhteşem özelliklere sahip.” cümlesi estetik bakış açısını güçlendirirken, “Bu evrelerin hepsini görebilmek için sabırla dört hafta boyunca gözlem yaptım.” ifadesi sabır değerini pekiştirmektedir. “Sanki gökyüzüne asılmış kocaman bir ışık küresi...” ifadesi ise doğaya duyulan hayranlığı yansıtarak estetik değerine dikkat çekmektedir.

İkinci Üniteye Dair Değerler

İkinci ünitenin incelenmesi sonucunda, en belirgin değerlerin başında çalışkanlık (f=7), sağlıklı yaşam (f=6) ve yardımseverlik (f=6) yer almaktadır. Bunun yanı sıra, dostluk (f=5), sorumluluk (f=4), estetik (f=3), saygı (f=3), vatanseverlik (f=3), özgürlük (f=2), sevgi (f=2), adalet (f=1), aile bütünlüğü (f=1), duyarlılık (f=1), merhamet (f=1), sabır (f=1) ve tasarruf (f=1) gibi on altı farklı değer de listelenmiştir. Şekil 5’te, ikinci üniteye bulunan değerleri görselleştirmek amacıyla hazırlanmış kelime bulutuna yer verilmiştir.



Şekil 5. İkinci Ünite Geçen Değerlerle İlgili Kelime Bulutu

Kitabın 60. sayfasındaki “Etkinlik İstasyonu” bölümünde bulunan “Kuvvet Denince Akla İlk Gelenler” başlığı altındaki, “Arkadaşlarımızın farklı fikirleri olabileceğini unutmadan onları özenle dinleyelim.” cümlesi, bireylerin farklı düşüncelere saygı göstermesi ve başkalarını dikkatle dinlemesi gerektiğini belirterek saygı değerini ön plana çıkarmaktadır. Aynı sayfada yer alan “Bilgi İstasyonu” bölümündeki, “İlerleyen yıllarda kuvvet konusu başta olmak üzere yaptığı çalışmalar ile bilim dünyasında yeni çığırılar açtı.” ifadesi, Newton’un bilim dünyasına yaptığı katkıları açıklayarak çalışkanlık değerini vurgulamaktadır. 59. sayfada “Hazırlık İstasyonu” bölümünde yer alan görselde (bk. Şekil 6) dostluk, sevgi ve yardımseverlik değerlerine vurgu yapmaktadır.



Şekil 6. Dostluk, Sevgi ve Yardımseverlik Değerlerine Ait Görsel

Kitabın 80. sayfasındaki “Etkinlik İstasyonu” bölümünde yer alan “Sürtünmenin Araç Hareketine Etkisi” başlığı altındaki “Etkinlik boyunca grup arkadaşlarımızla fikirlerimizi paylaşarak ve yardımlaşarak iş birliği içerisinde çalışalım.” ifadesi, birlikte çalışmanın önemini vurgularken yardımseverlik değerine dikkat çekmektedir. 85. sayfada konu anlatımına ait görselde (bk. Şekil 7) dostluk ve sevgi değerleri yansıtılmaktadır.



Şekil 7. Dostluk ve Sevgi Değerlerine Ait Görsel

86. sayfada bulunan *“Bilgi İstasyonu”* bölümünde yer alan, *“Tarihî Kırkpınar Yağlı Güreşleri, 14. yüzyılda Osmanlı’da doğup günümüze kadar uzanan bir güreş festivalidir.”* cümlesi, kültürel mirası sahiplenmenin önemini anlatarak vatanseverlik değerine örnek teşkil etmektedir. 87. sayfadaki metinde geçen, *“Bir ahşap sanatçısının oyma spatulası ile ahşaba şekil verebilmesi, ressamın fırça ile tuval üzerinde resim yapabilmesi ...”* ifadesi, sanatsal beceri ve estetik algıyı ön plana çıkararak estetik değerini vurgulamaktadır. Aynı sayfada yer alan görsellerde (bk. Şekil 8) estetik değerine vurgu yapılmıştır.



Şekil 8. Estetik Değerine Ait Görsel

Kitabın 89. sayfasındaki *“Performans İstasyonu”* bölümünün *“Paraşüt Tasarlıyorum”* başlığında yer alan *“Bu süreçte düşüncelerimizi arkadaşlarımıza özgürce ifade edelim.”* cümlesi, bireylerin fikirlerini serbestçe paylaşmalarını teşvik ederek özgürlük değerini desteklemektedir. 96. sayfadaki *“Ünite Sonu İstasyonu”* bölümünün *“Karagöz ile Hacivat”* etkinliğinde *“Hacivat: Hoş geldin Karagöz’üm! İyiyim, kayıp düşme diye yollarına halı serdim.”* cümlesi yardımseverlik, *“Karagöz: Ne, kollarına halı mı serdin? Belli zaten iki gözüm, bitap düşmüşsün, yorgun gördüm seni.”* cümlesi duyarlılık, *“Karagöz: Ya ya ya! Elini mi incittin? Buz ile saralım, şişliği insin.”* cümlesi merhamet, *“Hacivat: Belimi, belimi diyorum. Neyse efendim, derhâl hekime gittim.”* cümlesi ise sağlıklı yaşam değerini yansıtmaktadır.

Kitabın 97. sayfasındaki *“Bilginler İstasyonu”* bölümünde bulunan *“Çeşitli fen ve sanatlardan anladığı için 'bin fenli' anlamında Hezarfen unvanıyla anılan Ahmed Çelebi...”* cümlesi çalışkanlık, *“Rüzgârın şiddetli olduğu sıralarda 'kartal kanatları' olarak nitelendirilen aletle defalarca uçmuştur.”* cümlesi sabır, *“Bu terazi sayesinde metallerin ve kıymetli taşların çok hassas ölçümleri yapılabilmektedir.”* cümlesi ise adalet değerine vurgu yapmaktadır. 98. sayfadaki *“Merhaba Bilim Günce’m”* başlıklı metinde *“Ailemle geçen hafta çok keyifli bir futbol maçı izledik.”* cümlesi aile bütünlüğü, *“Dostça geçen maçta önemli bir şey fark ettim: kuvvet.”* cümlesi dostluk, *“Bugün aynı zamanda Yerli Malı Haftası’nı kutladık. Sağlıklı ve yerli ürünlerle doldu masalarımız.”* cümlesi ise sağlıklı yaşam ve tasarruf değerlerini vurgulamaktadır.

Üçüncü Üniteye Dair Değerler

Üçüncü üniteye bakıldığında, en belirgin değerler arasında sağlıklı yaşam (f=11), sorumluluk (f=10) ve çalışkanlık (f=9) değerleri ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, dürüstlük (f=4), duyarlılık (f=2), saygı (f=2), yardımseverlik (f=2), aile bütünlüğü (f=1), sabır (f=1) ve temizlik (f=1) gibi on farklı değer de bulunmaktadır. Şekil 9’da üçüncü üniteye ait değerleri görselleştirmek için oluşturulan kelime bulutu yer almaktadır.



Şekil 9. Üçüncü Ünitelerde Geçen Değerlerle İlgili Kelime Bulutu

Kitabın 104. sayfasında bulunan Mikroskop Kullanımıyla ilgili metinde, mikroskobun doğru bir şekilde kullanılmasının ve dikkatli taşınmasının önemi vurgulanmaktadır. *"Mikroskop kullanırken doğru odaklamayı sağlamak için sabırlı olunmalıdır."* cümlesi, sürecin dikkat ve zaman gerektirdiğini belirterek sabır değerini ön plana çıkarmaktadır. *"Mikroskop taşıma kolundan tutulup güvenli bir şekilde uygun yere taşınır."* ifadesi ise, hassas bir aracı dikkatlice taşımamanın önemini vurgulayarak duyarlılık değerine işaret etmektedir.

Kitabın 115. sayfasındaki *"Etkinlik İstasyonu"* bölümünde yer alan *"Organizmaya Seyahat"* başlığındaki *"Bu organizma içinde seyahat eden arkadaşlarımıza organizmayı tanıtarak rehberlik edeceğiz."* cümlesi, bilgi paylaşımının önemini ve bireylerin sorumluluk alması gerektiğini ifade ederek sorumluluk değerini yansıtmaktadır. Aynı etkinlikte, *"Bu benzetmeler ile ilgili grup arkadaşlarımızla yardımlaşarak senaryo metnimizi oluşturalım."* cümlesi, takım çalışması ve dayanışmayı teşvik ederek yardıms severlik değerini vurgulamaktadır. 121. sayfadaki *"Etkinlik İstasyonu"* bölümünde yer alan *"Komuta Göre Hareket"* başlığı altındaki *"Bu yapılar ile ilgili arkadaşlarımızın düşüncelerini nazik ve saygılı bir şekilde dinleyelim."* cümlesi, farklı bakış açılarına saygı göstermenin ve başkalarını dinlemenin gerekliliğini ifade ederek saygı değerini desteklemektedir.

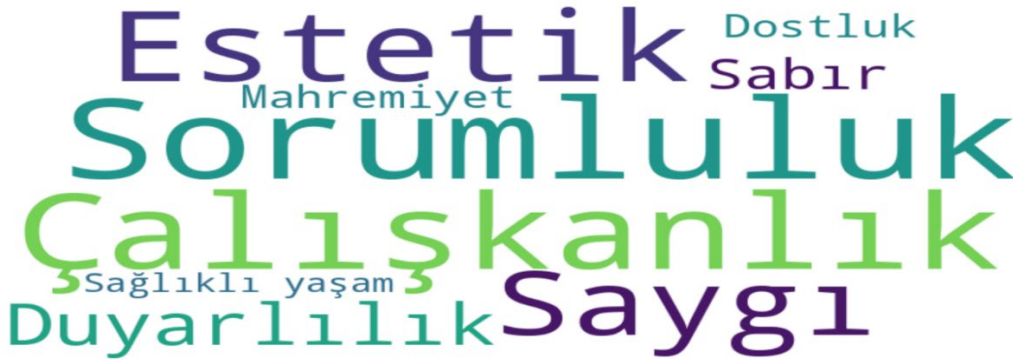
Kitabın 122. sayfasındaki *"Etkinlik İstasyonu"* bölümünde yer alan *"Destek ve Hareket Sisteminin Bileşenleri"* başlığı altındaki *"Bu süreçte güvenilir kaynaklardan seçim yapmaya özen göstererek aşağıdaki posteri tamamlayalım."* ifadesi, bilinçli ve sorumlu bir şekilde hareket etmenin önemine dikkat çekerek sorumluluk değerini öne çıkarmaktadır. 133. sayfadaki *"Etkinlik İstasyonu"* bölümünün *"Sağlığımızı Koruyalım"* başlığı altındaki *"Uzun süre hareketsiz kaldığı için bel ve boyun ağrıları gibi şikayetleri oluşmuştu."* cümlesi, fiziksel sağlığın korunmasının gerekliliğine vurgu yaparak sağlıklı yaşam değerini desteklemektedir. Aynı etkinlikte yer alan *"Bu durum aile ve arkadaşlık bağlarını zayıflatmıştı."* cümlesi ise, bireylerin sevdikleriyle sağlıklı ilişkiler sürdürmesinin önemini belirterek aile bütünlüğü değerini öne çıkarmaktadır. 137. sayfadaki *"Etkinlik İstasyonu"* bölümünde yer alan *"Destek ve Hareket Sisteminin Sağlığı-2"* başlığındaki *"O zaman sözlerime destek ve hareket sisteminin sağlığını koruyacak ipuçları ile son veriyorum: Dengeli beslen, uyku düzenine dikkat et, düzenli egzersiz yap!"* cümlesi, sağlıklı yaşam konusunda bilinçlendirme yaparak bu değeri güçlendirmektedir. 135. sayfadaki *"Egzersiz yapan bireyler"* başlıklı görselde (bk. Şekil 10) sağlıklı yaşam değerine vurgu yapılmıştır.



Şekil 10. Sağlıklı Yaşam Değerine Ait Görsel

Dördüncü Üniteye Dair Değerler

Dördüncü ünite incelendiğinde, en belirgin değerler arasında sorumluluk (f=8) ve çalışkanlık (f=7) ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, estetik (f=6), saygı (f=5), duyarlılık (f=4), dostluk (f=2), sabır (f=2), mahremiyet (f=1), sağlıklı yaşam (f=1) ve sevgi (f=1) gibi on farklı değer de dikkat çekmektedir. Şekil 11'de, dördüncü ünitedeki değerleri görselleştirmek için oluşturulan kelime bulutu yer almaktadır.



Şekil 11. Dördüncü Üniteye Geçen Değerlerle İlgili Kelime Bulutu

İkinci kitabın 16. sayfasında bulunan “Etkinlik İstasyonu” bölümünün “Işık Kaynakları Deyince Aklımıza İlk Gelenler” başlığındaki metinde, “Arkadaşlarımızın fikirlerini saygılı bir şekilde dinleyelim.” cümlesi, saygı değerini vurgulamaktadır. 18. sayfadaki “Bilgi İstasyonu” bölümünün “Fotoğraf Makinesinin Atası: Karanlık Oda” başlığı altındaki metinde, “İbnülheysem; yaptığı deneylerle ışığın düz bir çizgide ilerlediğini ve parlak nesnelerden yayılan ışık demetlerinin küçük bir delikten geçerken dağılmadığını ispatlamıştır.” cümlesi, estetik değerini öne çıkarmaktadır. Ayrıca, “İbnülheysem, birkaç ışık kaynağıyla yaptığı deneylerde nesneleri karanlık odada ters bir şekilde görüntülemeyi başarmıştır.” ifadesi ise çalışkanlık değerini ortaya koymaktadır.

Kitabın 25. sayfasındaki “Etkinlik İstasyonu” bölümünün “Madde ve Işık” başlığı altındaki metinde “Grup arkadaşımızla el feneri ve diğer eşyaları tutmak için görev paylaşımı yapalım.” cümlesi, sorumluluk değerine işaret etmektedir. Benzer şekilde, 26. sayfadaki “Maddelerin Işık Geçirgenliği” başlığı altında, “Grubumuzla aşağıdaki görev paylaşımlarını yapalım.” ifadesi, 28. sayfadaki “Işık Geçirgenliğine Göre Gruplandırılalım” başlığı altındaki “Malzemeyi arkadaşımızla birlikte göz hizamızda tutalım.” cümlesi ve 29. sayfadaki “Örnekleri Etiketleyelim” başlığı altındaki “Grup temsilcimizi seçelim.” ifadesi de sorumluluk değerini yansıtmaktadır. Aynı

etkinlikte, *"Diğer grupların da sunumunu izleyelim."* cümlesi ise saygı değerine dikkat çekmektedir. 30. sayfadaki *"Köprü İstasyonu"* bölümünde, *"Evin içerisinde görünmesini istemediğimiz durumlarda tül ya da kalın perdeler tercih ederiz."* cümlesi mahremiyet değerini, *"Örneğin camın perdelerini açtığımızda dışarıdaki güzel manzara rahatlıkla görülebilmektedir."* ifadesi ise estetik değerini vurgulamaktadır. 36. sayfada *"Köprü İstasyonu"* bölümündeki görselde (bk. Şekil 12) sevgi ve dostluk değerlerini yansıtmaktadır.



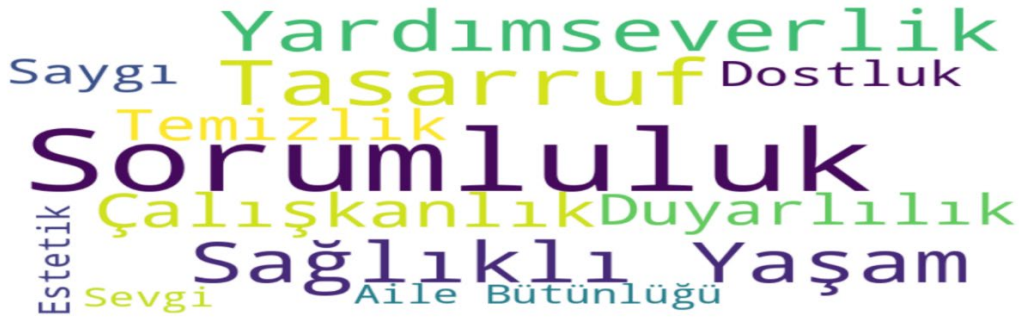
Şekil 12. Sevgi ve Dostluk Değerlerine Ait Görsel

Kitabın 46. sayfasındaki *"Ünite Sonu İstasyonu"* bölümünde, *"Çadır üreticileri, insanların en fazla fayda sağlayacağı şekilde çadırlar tasarlamayı hedefler."* Cümlesi çalışkanlık, *"Kamp yapmak doğaya dokunmaktır. Kuş sesleri ile uyanmak, doğa yürüyüşleri yapmak insana bir parçası olduğu doğayı hatırlatır."* cümlesi duyarlılık ve sağlıklı yaşam değerlerini yansıtmaktadır. 47. sayfadaki *"Bilginler İstasyonu"* bölümünde, *"Thales, güneşli bir günde Mısır piramitlerinden birinin gölgesinin bittiği noktaya 2 metrelik bir sopayı dik olarak sabitlemiştir."* cümlesi çalışkanlık, *"Sopanın gölgesinin ve piramidin gölgesinin uzunluğunu kullanarak piramidin yüksekliğini hesaplamıştır."* ifadesi duyarlılık, *"İskenderiye şehrinde Güneş'in en yüksek konumdayken yere dik bir çubuğun gölge boyunu ölçmüş..."* ifadesi ise sorumluluk değerini vurgulamaktadır.

Kitabın 48. sayfasındaki *"Merhaba Bilim Günce'm"* başlıklı metinlerde, *"Aklımda oluşan senaryo ile birlikte canlıların yaşam alanlarını korumaya yönelik bir gölge oyununu kameram ile kaydedip arkadaşlarımla paylaşacağım."* cümlesi çalışkanlık ve duyarlılık, *"Kardeşim uyumadan önce benimle hep gölge oyunu oynamak istiyor. Ben de çok keyif alıyorum kardeşimle vakit geçirmekten."* cümlesi dostluk, *"Sen de heyecanlandın değil mi? Başka tüyo veremem oyun hakkında sevgili Bilim Günce'm, kusura bakma. O güne kadar sabırla beklemelisin, haydi hoşça kal!"* cümlesi sabır, *"Geçen hafta gün batımında arkadaşlarımla köyde doğa yürüyüşüne çıkmıştık."* cümlesi ise sağlıklı yaşam değerlerini ön plana çıkarmaktadır.

Beşinci Üniteye Dair Değerler

Beşinci ünitenin incelenmesi sonucu en çok dikkat çeken değerlerin başında sorumluluk (f=11) gelmektedir. Bunun yanı sıra, tasarruf (f=5), sağlıklı yaşam (f=4), temizlik (f=4), yardımseverlik (f=4), çalışkanlık (f=3), duyarlılık (f=3), aile bütünlüğü (f=2), dostluk (f=2), saygı (f=2), estetik (f=1) ve sevgi (f=1) gibi toplamda on iki farklı değer de bulunmaktadır. Beşinci üniteye ait bu değerleri görselleştirmek için oluşturulan kelime bulutu, Şekil 13'te yer almaktadır.



Şekil 13. Beşinci Ünite de Geçen Değerlerle İlgili Kelime Bulutu

Kitabın 54. sayfasındaki “Etkinlik İstasyonu” bölümünün “Maddenin Özellikleri” başlığı altında yer alan metinde, “Ödeme yaptıktan sonra market görevlisi poşetleri arabaya kadar taşımada yardımcı olmuştu.” cümlesi, yardımseverlik değerini ortaya koymaktadır. “Annesi, kütlesi daha az olduğu için kâğıt havluyu sepetten çıkarıp taşıması için Zeynep'e verdi.” cümlesi ise sorumluluk değerini vurgulamaktadır.

Kitabın 60. sayfasındaki “Etkinlik İstasyonu” bölümünün “Tartışma Grupları” başlığı altında yer alan metinde, “Arkadaşlarımızın farklı fikirlere sahip olabileceklerini düşünerek tartışma ortamı oluşturalım.” cümlesi saygı değerini ön plana çıkarmaktadır. “Grubumuza birlikte bir isim ve slogan belirleyelim.” cümlesi sorumluluk, “Bu süreçte arkadaşlarımızı destekleyip birbirimize yardımcı olalım.” cümlesi ise dostluk ve yardımseverlik değerlerini yansıtmaktadır. 61. sayfadaki “Etkinlik İstasyonu” bölümünün “Madde Etiketleri” başlığı altında yer alan metinde, “Deney sonrasında kullanılan malzemeleri ve laboratuvar alanını temiz hâlde bırakalım.” cümlesi temizlik, “Laboratuvar kurallarına uyalım.” cümlesi ise duyarlılık değerini vurgulamaktadır. 65. sayfadaki “Etkinlik İstasyonu” bölümünün “Madde Etiketleri” başlığı altında yer alan metinde, “Bu süreçte arkadaşlarımızın fikirlerini söylemelerine olanak sağlayalım.” cümlesi saygı değerini ön plana çıkarmaktadır. 73. sayfada “Bölüm Sonu İstasyonu” bölümündeki yapboz etkinliğindeki görselde (bk. Şekil 14) aile bütünlüğü değerini yansıtmaktadır.



Şekil 14. Aile Bütünlüğü Değerine Ait Görsel

Kitabın 76. sayfasındaki “Etkinlik İstasyonu” bölümünün “Muma Ne Oldu?” başlığı altında yer alan metinde, “Deney sonrasında kullanılan malzemeleri ve laboratuvar alanını temiz hâlde bırakalım.” cümlesinde temizlik değerine vurgu yapılmıştır. 86. sayfadaki “Etkinlik İstasyonu” bölümünün “Maddelerde Isı Aktarımı” başlığı altında yer alan metinde, “Necmettin plastik kulplarından tutarak tencereyi masaya getirirken, Aybüke de sıcak tencerenin masaya zarar vermemesi için nihaleyi tencerenin koyulacağı yere bıraktı.” cümlesi duyarlılık, “Çorbayı içmeye başladıklarında Aybüke abisine heyecanla 'Abi, kulplar süper kahraman gibi ellerini sıcak tencereden korudu.' dedi.” cümlesi ise sağlıklı yaşam değerlerini öne çıkarmaktadır.

Kitabın 88. sayfasındaki “Pekiştirme İstasyonu-2” bölümünde, “Dedem de gülerek ‘Ne oldu, sizin sular mı dondu? Tabii, al komşum.’ dedi.” cümlesinde dostluk ve yardımseverlik değerlerine vurgu yapılmıştır. “Dedem ‘Haydi, bir bardak çay içelim. Çok üşümüştün, montunu da giymemiştin. Montun olsaydı üşümezdin.’ diyerek çay ikram etti.” cümlesinde ise duyarlılık ve sağlıklı yaşam değerleri ön plana çıkmıştır. 89. sayfadaki “Bilgi İstasyonu” bölümünde, “Termosların iç ve dış duvarları arasındaki hava vakumlanarak ısı yalıtımı sağlanır.” cümlesi tasarruf değerini vurgulamaktadır. 91. sayfada “Etkinlik İstasyonu” bölümünün “Maraş Dondurmasının Serüveni” başlığında yer alan metinde, “Saatler geçti ve nihayet ablam mutlu yuvamıza geldi.” cümlesinde aile bütünlüğü değeri öne çıkmaktadır. 92. sayfada yer alan “Etkinlik İstasyonu” bölümünün “Yazın Serin, Kışın Sıcak” başlığında yer alan metinde, “İlk İslam üniversitesinin kalıntıları, UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi’nde yer alan konik kubbeli kümbet evler bunlardan bazılarıdır.” cümlesi estetik, “Evlerin oda sayıları çok olsa da tek bir odada yakılan soba ile bütün odalar ısınmaktadır.” cümlesi tasarruf, “Grup arkadaşlarımızla mimari eserleri inceleyerek kültürel unsurlar ve ısı yalıtımı konusunda araştırma yapalım.” cümlesi çalışkanlık değerini yansıtmaktadır. Son olarak 100. sayfada yer alan “Merhaba Bilim Günce’m” metninde, “Tarhana çorbasını çok sevdiğimi bilen canım babaanneciğim, bana mis gibi bir çorba yapmış.” cümlesinde sevgi değerine vurgu yapılmıştır.

Altıncı Üniteye Dair Değerler

Altıncı ünite incelendiğinde, öne çıkan başlıca değerlerden biri sorumluluk (f=7) değeridir. Bunun yanı sıra, çalışkanlık (f=4), saygı (f=3), duyarlılık (f=1), sabır (f=1), tasarruf (f=1), temizlik (f=1) ve yardımseverlik (f=1) gibi toplamda sekiz farklı değer de dikkat çekmektedir. Şekil 15’te, altıncı üniteye yer alan bu değerleri görsel olarak sunmak amacıyla hazırlanan kelime bulutuna yer verilmiştir.



Şekil 15. Altıncı Üniteye Geçen Değerlerle İlgili Kelime Bulutu

Kitabın 114. sayfasında yer alan “Etkinlik İstasyonu” bölümünde, “Devre Şeması Çizelim” başlığı altında geçen “Bu süreçte arkadaşlarımızın duygu ve düşüncelerini dikkatle dinleyelim.” cümlesi, duyarlılık değerini vurgulamaktadır. Aynı etkinlikte, “Bu süreçte planlarımızı ertelemeden sorumluluk bilinciyle deneyleri yürütelim.” cümlesi ise sorumluluk değerini ön plana çıkarmaktadır. 115. sayfada, “Deney sonrasında kullanılan malzemeleri ve laboratuvar alanını temiz hâlde bırakalım.” cümlesi, temizlik değerine dikkat çekmektedir. 117. sayfada yer alan “Etkinlik İstasyonu” bölümünün “Devreyi Canlandıralım” başlığı altında yer alan metinde, “Yaptığımız rol paylaşımına göre seçtiğimiz devre elemanının sembolü varsa renkli fon kartonlarına çizelim.” cümlesi sorumluluğu, “Diğer grupların da rol oynama etkinliklerini dikkatle ve sabırla izleyelim.” cümlesi ise sabır değerini vurgulamaktadır. 106. sayfada “Ön Değerlendirme İstasyonu” bölümündeki etkinliğinde görselde (bk. Şekil 16) çalışkanlık, sorumluluk ve yardımseverlik değerlerini yansıtmaktadır.



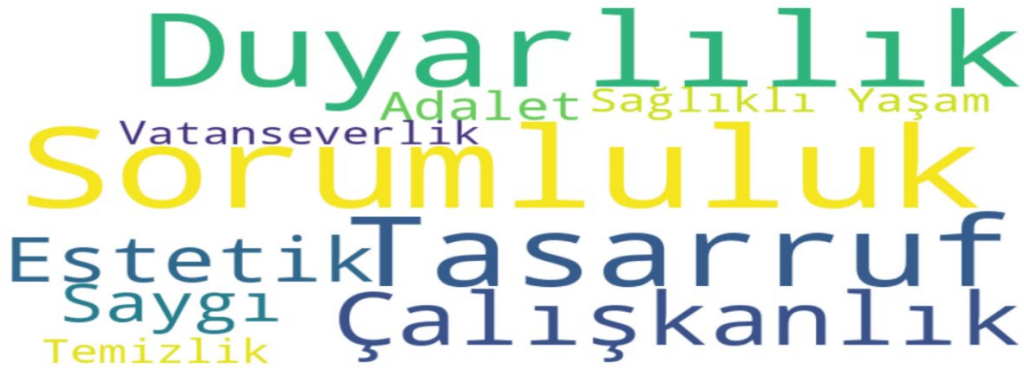
Şekil 16. Çalışkanlık, Sorumluluk ve Yardımseverlik Değerlerine Ait Görsel

Kitabın 121. sayfasında, “Etkinlik İstasyonu” bölümünün “Ampul Parlaklığını Nasıl Değiştiririz?” başlığı altında, “Arkadaşlarımızın fikirlerini de saygılı bir şekilde dinleyelim.” cümlesi saygı değerine, “Öğretmenimizin dönütleri doğrultusunda hatalarımız var ise düzeltelim.” cümlesi ise sorumluluk değerine dikkat çekmektedir. 123. sayfada yer alan “Araştırma İstasyonu” bölümünde, “Ulaştığımız bilgileri özetleyelim ve arkadaşlarımıza sunalım.” cümlesi sorumluluğu, “Dijital ortamlar yoluyla oluşturulan deney düzeneklerine güvenilir kaynaklardan ulaşalım.” cümlesi ise çalışkanlık değerini vurgulamaktadır.

Kitabın 131. sayfasında yer alan “Bilginler İstasyonu” bölümünde, “Çok sayıda icadı olan mucit, yaşadığı dönemin çok ötesinde fikirlere sahipti. Elektriğin kablolu olarak aktarılmasıyla ilgili çalışmalar yaptı.” cümlesi çalışkanlık değerine dikkat çekmektedir. 132. sayfada yer alan “Merhaba Bilim Günce'm” metninde, “Semboller, günlük hayatımızda birçok alanda kullanılıyor ve insanlar arasındaki iletişimi kolaylaştırıp zaman tasarrufu sağlayabiliyor.” cümlesi tasarrufu, “Bu da insanlar arasındaki iletişimi kolaylaştırıyor ve ortak bir bilimsel dil oluşmasını sağlıyormuş.” cümlesi saygıyı, “Kurduğum devredeki ampul ışık verince çok mutlu oldum.” cümlesi çalışkanlığı, “Artık kendimi bir bilim insanı gibi hissediyorum.” cümlesi ise sorumluluk değerini vurgulamaktadır.

Yedinci Üniteye Dair Değerler

Yedinci ünite incelendiğinde, en belirgin değerlerin duyarlılık (f=11), sorumluluk (f=11) ve tasarruf (f=9) olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, çalışkanlık (f=5), estetik (f=3), temizlik (f=3), saygı (f=2), adalet (f=1), sağlıklı yaşam (f=1) ve vatanseverlik (f=1) gibi toplamda on farklı değer de yer almaktadır. Şekil 17'de, yedinci üniteye dair değerlerin görsel olarak sunulabilmesi için hazırlanmış bir kelime bulutu yer almaktadır.



Şekil 17. Yedinci Ünite Geçen Değerlerle İlgili Kelime Bulutu

Kitabın 139. sayfasındaki “Etkinlik İstasyonu” bölümünün “Atık Maddeleri Gruplandırılma” başlığı altında, “Bu sırada arkadaşlarımıza fikirlerimizi saygı çerçevesinde ifade etmeye dikkat edelim.” ifadesinde saygı, “Ayrıştırdığımız atıkları geri dönüştürülebilen ve dönüştürülemeyen olarak gruplandırılma ve aşağıdaki ilgili yerlere yazalım.” cümlesi ise sorumluluk değerini vurgulamaktadır. 140. sayfadaki konu anlatımında, “Atık maddelerin geri dönüşümü ile kaynakların daha verimli kullanılması sağlanır.” ifadesi tasarruf değerine dikkat çekmektedir. 141. sayfada, “Bu yüzden toplumdaki her birey, atık pillerin doğru bir şekilde toplanması konusunda duyarlı olmalıdır.” cümlesinde duyarlılık, “Atık pillerin doğru şekilde toplanması sosyal sorumluluğun bir gereğidir.” ifadesinde ise sorumluluk değeri öne çıkmaktadır. Ayrıca aynı sayfada yer alan görselde (bk. Şekil 18) sorumluluk ve duyarlılık değerleri yansıtılmaktadır.



Şekil 18. Sorumluluk ve Duyarlılık Değerlerine Ait Görsel

Kitabın 142. sayfasındaki “Köprü İstasyonu” bölümünde, “Yerel yönetimler tarafından sokaklara ve okullara geri dönüşüm kutuları konularak atık maddelerin ayrı ayrı toplanması sağlanır.” ifadesi sorumluluk değerini vurgulamaktadır. “Bilgi İstasyonu” bölümünde geçen “Atık miktarı azaltılmaya çalışılmaktadır.” cümlesinde de sorumluluk değeri öne çıkarılmaktadır. 143. sayfadaki konu anlatımı metninde, “Kültürümüzde israf hiçbir zaman hoş görülmemiştir.” cümlesinde tasarruf, “Beden ve elbise temizliğinin yanında çevre temizliği de oldukça önemlidir.” cümlesinde ise temizlik değerine vurgu yapılmaktadır. 144. sayfada Etkinlik İstasyonu” bölümünün “Geri Dönüşüm Önemi” başlığı altında yer alan görselde (bk. Şekil 19) duyarlılık ve temizlik değerleri vurgulanmıştır.



Şekil 19. Duyarlılık ve Temizlik Değerlerine Ait Görsel

Kitabın 145. sayfasındaki *“Performans İstasyonu”* bölümünde, *“Fon kartonuna seçtiğimiz maddeyi yazıp bu maddenin geri dönüşüm sürecini renkli kalemlerle çizelim ve araştırma sürecinde bulduğumuz görselleri yapıştırarak tasarımımızı tamamlayalım.”* cümlesi estetik değerini vurgulamaktadır. 146. sayfadaki konu anlatımı metninde, *“Geri dönüşüm, ülkenin doğal kaynaklarının korunması ve sürdürülebilirliğin desteklenmesinde büyük bir rol oynamaktadır.”* cümlesi sorumluluk, *“Bu yüzden kamu kuruluşlarının ve vatandaşların geri dönüşüm konusunda iş birlikleri son derece önemlidir.”* cümlesinde ise vatanseverlik değerine dikkat çekilmektedir. 147. sayfada *“Köprü İstasyonu”* bölümünde, *“Özellikle tehlike oluşturacak atık maddelerin toprağa, suya, kanalizasyona vb. yerlere dökülmesinin önüne geçilmeye çalışılmaktadır.”* ifadesinde duyarlılık, konu anlatımındaki *“İsrafın önlenmesi, kaynakların daha verimli kullanılması”* cümlesinde ise tasarruf vurgulanmaktadır.

Kitabın 148. sayfasındaki *“Bilgi İstasyonu”* bölümünde, *“... bez torbaların tercih edilmesi gereksiz poşet kullanımını önleyeceğinden oluşacak atık miktarını azaltır.”* cümlesinde tasarruf, *“İnsanlar geri dönüştürülebilir ürünleri kullanmaları için teşvik edilmektedir.”* cümlesinde sorumluluk, *“Doğaya zarar veren, geri dönüştürülemez ve sağlık riski oluşturacak ürünlerin kullanımının sıfıra indirilmesi hedeflenmektedir.”* ifadesinde sağlıklı yaşam, *“Dünya’nın ve çevremizin korunmasına katkıda bulunabiliriz.”* cümlesinde ise duyarlılık vurgulanmıştır. 151. sayfada *“Etkinlik İstasyonu”* bölümünün *“İşte Benim Eserim”* başlığı altında, *“Atık maddelerden yapılan sanat eserleri...”* ifadesinde estetik, *“Atık maddeler kullanarak bir sanat eseri ya da evimizde kullanabileceğimiz bir ürün oluşturalım.”* ifadesinde sorumluluk, *“Kullanım dışı kalmış maddelerin değerini artıracak bir dönüşüm sağlamaktadır.”* cümlesinde ise tasarruf değeri öne çıkmaktadır.

Kitabın 157. sayfasındaki *“Bilginler İstasyonu”* bölümünde, *“Bunun sonucunda da insanları çevreye karşı duyarlı olmaları konusunda uyarmıştır.”* cümlesinde duyarlılık vurgulanmaktadır. 158. sayfada *“Merhaba Bilim Günce’m”* metninde, *“Bilinçli her vatandaş gibi bütün aile üyelerimiz hatta dört yaşındaki kardeşim de dâhil atıkları gruplandırıp geri dönüşüm kutularına atacağız.”* cümlesinde duyarlılık, *“Bütün ev halkına da söylediğim gibi ilk işimiz ‘atık maddeleri kaynağında ayırmak’ olmalı.”* cümlesinde sorumluluk, *“Projenin amaçlarından biri de ihtiyaç duyulan kadarını tüketmek. Böylece aşırı kullanım ve israfın önüne geçilebilecek.”* cümlesinde tasarruf, *“Yorucu bir haftayı geride bırakmama rağmen bu hafta sürdürülebilir yaşam ile ilgili çok şey öğrendim.”* cümlesinde ise çalışkanlık vurgulanmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, beşinci sınıf fen bilimleri ders kitabında yer alan değerler incelenmiş ve bu değerlerin üniteler arasında nasıl dağıldığı gözlemlenmiştir. Elde edilen bulgular, değerlerin kitap içinde homojen bir biçimde dağılmadığını; bazı değerlere yoğun şekilde yer verilirken, bazılarının ise oldukça sınırlı biçimde ele alındığını ortaya koymuştur. Çalışma sonuçları, alanyazındaki benzer araştırmalarla büyük ölçüde paralellik göstermektedir (Gündüz, 2019; Özdemir, 2023; Yılmaz ve Yıldırım, 2023). Bu paralelliğin nedeni, ders kitaplarının hazırlanmasında benzer program hedeflerine ve aynı öğretim yaklaşımlarına dayanılması; dolayısıyla değer seçimi ve sunumunda da benzer önceliklerin gözetilmesi olabilir.

Fen bilimleri dersinde deneyler, grup çalışmaları ve proje tabanlı öğrenme süreçlerinin vurgulanması nedeniyle sorumluluk, çalışkanlık, duyarlılık ve yardımseverlik gibi değerlere sıkça yer verilmesi beklenmektedir (Güçlü, 2019; Irmak, 2021). Bu çalışmada da benzer şekilde en fazla ön plana çıkan değerler sırasıyla sorumluluk, çalışkanlık, duyarlılık, saygı ve sağlıklı yaşam olmuştur. Özellikle sorumluluk değerinin diğer değerlere göre daha fazla vurgulanması, Yılmaz ve Yıldırım (2023) ve Gündüz (2019) tarafından yapılan araştırmalarla tutarlılık göstermektedir.

Bazı değerlerin kitapta sınırlı bir şekilde yer alması ise dikkat çekici bir bulgudur. Adalet, özgürlük, mahremiyet, merhamet ve sevgi gibi değerlerin az sayıda ele alınması, daha önceki çalışmalarda da tespit edilmiştir (Özdemir, 2023; Aydın ve Aran, 2020; Aslan, 2019; Akbulut, Üzümlü ve Pesen, 2022). Özellikle adalet değerine neredeyse hiç yer verilmemesi, eğitimde dengeli bir değer aktarımı açısından önemli bir eksiklik olarak görülmektedir. Ünal ve Benzer (2023) ile Özay Köse ve Gül (2020) de fen bilimleri ders kitaplarında adalet ve dürüstlük değerlerinin yeterince ele alınmadığını belirtmektedir.

Üniteler arasında değerlerin dağılımı incelendiğinde, bazı ünitelerde birçok değer ön plana çıkarken, bazı ünitelerde belirgin bir değer eksikliği olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle “Gökyüzündeki Komşularımız ve Biz”, “Kuvveti Tanıyalım” ve “Sürdürülebilir Yaşam ve Geri Dönüşüm” ünitelerinin değer açısından daha zengin olduğu, ancak “Yaşamımızdaki Elektrik” ünitesinin değer içeriğinin daha sınırlı olduğu belirlenmiştir. Bu durum, Yılmaz ve Yıldırım (2023) ile Özdemir’in (2023) çalışmalarında da vurgulanmakta; her iki araştırmada da ders kitaplarında yer alan değerlerin öğrenme alanlarına dengeli biçimde dağıtılmadığı ifade edilmektedir.

Ders kitabında mütevazılık değerine yer verilmemesi de dikkat çeken bir bulgudur. Alanyazındaki çalışmalar, alçakgönüllülük/mütevazılık değerinin ders kitaplarında genellikle düşük düzeyde ele alındığını ortaya koymaktadır (Özenç Demir ve Özer, 2023). Bu bulgular, fen bilimleri ders kitaplarında değer eğitiminin dengeli bir şekilde işlenmediğini; bazı değerlere yoğun biçimde yer verilirken, bazı değerlerin ise göz ardı edildiğini ortaya koymuştur. Oysa değerlerin birbirleriyle bağlantılı olduğu ve öğrencilerin çok yönlü bir değer anlayışı geliştirebilmesi için daha dengeli bir dağılımın sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır (Gündüz, 2019).

Öneriler

Elde edilen bulgular ışığında, ders kitaplarında yer alan değerlerin sunumuna ilişkin aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

Ders kitaplarında bazı değerlerin aşırı şekilde vurgulanması yerine, tüm değerlerin eşit bir biçimde dağıtılması sağlanmalıdır. Özellikle adalet, dürüstlük, özgürlük ve sevgi gibi değerler kitaplarda daha görünür hale getirilmelidir. Bu sayede öğrencilerin farklı değerleri tanımaları ve bu değerleri içselleştirmeleri daha etkili biçimde desteklenebilir.

Değer eğitiminin sadece fen bilimleri ders kitaplarında belirli ünitelerle sınırlı olmaması, her üniteye dengeli bir şekilde entegre edilmesi gerekmektedir. Özellikle “Yaşamımızdaki Elektrik” gibi ünitelerde değer odaklı vurgunun artırılması ve tüm ünitelerde çeşitli değerlerin ele alınması, öğrencilerin daha geniş bir değer perspektifi kazanmalarına yardımcı olacaktır.

Bazı değerlerin kitaplarda sınırlı biçimde yer almasının nedeni, bu değerlerin fen bilimleri konularıyla doğrudan ilişkilendirilmesinin zor görülmesi olabilir. Ancak değer eğitimi yalnızca bilişsel hedeflere değil, duyuşsal gelişime de katkı sunduğundan; sosyal-duygusal boyutu güçlü olan adalet, merhamet, mahremiyet gibi değerlerin de uygun bağlamlar yaratılarak ders içeriklerine entegre edilmesi önemlidir.

Fen bilimleri ders kitaplarının öğretim programlarında belirtilen değerlere daha uyumlu bir şekilde düzenlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede, ders kitaplarının hazırlanmasında öğretim programındaki tüm değerlere dengeli bir biçimde yer verilmesi sağlanmalıdır.

Ders kitaplarında bazı değerlerin eksik olması durumunda, öğretmenlerin bu eksiklikleri giderebilmesi amacıyla ek materyallerin temin edilmesi önemlidir. Öğretmen kılavuz kitapları, etkinlik önerileri ve dijital kaynaklar gibi materyaller aracılığıyla değer eğitimi desteklenebilir. Böylece öğrencilerin fen bilimleri derslerinde sadece akademik bilgi edinmeleri değil, aynı zamanda etik ve toplumsal değerleri de içselleştirmeleri sağlanabilir.

Beyanlar

Yazar(lar)ın Katkıları: Araştırmanın tasarımı, veri toplama süreci, analizlerin yapılması ve makalenin yazımı dâhil olmak üzere araştırmanın tüm aşamaları tek yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazar, bu çalışma kapsamında herhangi bir çıkar çatışmasının bulunmadığını beyan eder.

Telif Hakkı Beyanı: Bu makale, CC BY-NC 4.0 lisansı kapsamında yayımlanmıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Onayı: Bu çalışmada, Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi'nde belirtilen tüm etik ilkelere uyulmuştur. Bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı herhangi bir durum söz konusu değildir. Çalışma, doküman incelemesine dayalı olduğundan etik kurul onayı ve katılımcı onayı gerektirmemektedir.

İntihal Beyanı: Bu makale intihal açısından taranmış olup herhangi bir intihal tespit edilmemiştir.

Veri ve Materyallerin Kullanılabilirliği: Bu çalışmada kullanılan veri ve materyaller, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan ders kitaplarından oluşmakta olup kamuya açık kaynaklardır.

AI Araçlarının Kullanımı: Yazar, bu makalenin hazırlanma sürecinde herhangi bir yapay zekâ (AI) aracı kullanılmadığını beyan eder.

Kaynakça

Akbulut, S., Üzümlü, B., & Pesen, A. (2022). İngilizce dersi öğretim programında belirtilen temel değerler çerçevesinde 5. sınıf İngilizce dersi kitaplarının incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(43), 528–565.

Akyol, Ş. (2010). *İlköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan sevgi temasının değerler eğitimi açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Allchin, D. (1999). Values in science: An educational perspective. *Science & Education*, 8(1), 1–12.

- Aslan, H. İ. (2019). *Ortaokul İngilizce ders kitaplarındaki değerler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi.
- Aydın, A. Z., & Aran, Ö. C. (2020). Ortaokul İngilizce ders kitaplarında evrensel değerlerin incelenmesi. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 733–751.
- Bayraktar, M., & Çalışkan, Ş. S. E. (2024). Yeni müfredata uygun hazırlanan Türkçe ve edebiyat ders kitaplarında yer alan halk bilimi unsurları üzerine bir değerlendirme. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9(2), 95–109.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2018). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (25. bs.). Pegem Akademi.
- Çalışkur, A., & Aslan, A. E. (2013). Rokeach değerler envanteri güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(29), 81–105.
- Çepni, S., Bacanak, A., & Küçük, M. (2003). Fen eğitiminin amaçlarında değişen değerler: Fen-teknoloji-toplum. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(4), 7–29.
- Dilmaç, B., & Ekşi, H. (2007). Değerler eğitiminde temel tartışmalar ve temel yaklaşımlar. *İlköğretmen Eğitimci Dergisi*, 14(11), 21–29.
- Dinç, A. (2000). *Örgütlerde karar verme ve problem çözme süreçlerinde yaratıcı düşüncenin yeri ve önemi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Elbir, B., & Bağcı, C. (2013). Değerler eğitimi üzerine yapılmış lisansüstü düzeyindeki çalışmaların değerlendirilmesi. *Electronic Turkish Studies*, 8(1), 1321–1333.
- Ersoy, F., & Şahin, T. (2012). Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler eğitimi yaklaşımları açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1535–1558.
- Güçlü, H. (2019). *Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler eğitimi açısından değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize.
- Gündüz, M. (2019). Fen bilgisi öğretmenlerine göre kazanımlardaki kök değerler ve değerleri öğretme yöntemlerinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 5(2), 184–197.
- Gürdal, A., Bayram, H., & Şahin, F. (1998). Cumhuriyet'in 75. yılında fen eğitimi. *Millî Eğitim Dergisi*, 139, 13–15.
- Irmak, B. (2021). *Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler bağlamında analizi* (Yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Kavak, N., Tufan, Y., & Demirelli, H. (2006). Fen teknoloji okuryazarlığı ve informal fen eğitimi: Gazetelerin potansiyel rolü. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(3), 17–28.
- Korkmaz, A. (2013). Değerler sosyolojisi. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 7(14), 51–78.
- Lee, Y. C. (2007). Developing decision-making skills for socio-scientific issues. *Journal of Biological Education*, 41(4), 170–177. <https://doi.org/10.1080/00219266.2007.9656093>
- Lindeman, M., & Verkasalo, M. (2005). Measuring values with the short Schwartz's value survey. *Journal of Personality Assessment*, 85(2), 170–178.
- Meço, G., & Coştu, F. (2023). Investigation of physics textbooks in terms of values education. *Asya Studies – Academic Social Studies*, 7(24), 97–108. <https://doi.org/10.31455/asya.1251341>

- Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. John Wiley & Sons.
- Meydan, H. (2019). *Akademide değerler eğitimi (tezler ve makaleler/1989–2017)*. Değerler Eğitimi Merkezi.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2005). *İlköğretim fen ve teknoloji programı (6–8. sınıflar)*.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2017). *Müfredatta yenileme ve değişiklik çalışmalarımız üzerine*. https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_aciklamasi-program.pdf
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Fen bilimleri dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 3–8. sınıflar)*. <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812312311937-FENBILIMLERIOGRETIMPROGRAMI2018.pdf>
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2024a). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu fen bilimleri 5 ders kitabı*. Korza Yayıncılık.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2024b). *Türkiye yüzyılı maarif modeli: Erdem-değer-eylem çerçevesi*. <https://tymm.meb.gov.tr/beceriler/erdem-deger-eylem-cercevesi>
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. Sage Publications.
- Özay Köse, E., & Gül, Ş. (2020). Ortaöğretim 9. ve 10. sınıf biyoloji ders kitaplarında yer alan değerler. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 35–45.
- Özdemir, E. (2023). Fen bilimleri ders kitaplarının içerdiği kök değerler açısından incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 56, 504–528. <https://doi.org/10.53444/deubefd.1211295>
- Özenç Demir, B., & Özer, B. (2023). Ortaokul fen bilimleri ders kitaplarının değerler açısından incelenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 8(2), 264–284. <https://doi.org/10.54979/turkegitimdergisi.1396268>
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. Free Press.
- TYMM Öğretim Programları Ortak Metni. (2024). *MEB Yayınları*.
- Ulusoy, K., & Dilmaç, B. (2012). *Değerler eğitimi* (6. bs.). Pegem Akademi.
- Ünal, S., & Benzer, A. İ. (2024). The examination of middle school 5th grade science textbooks in values. *Educational Academic Research*, 53, 65–79. <https://doi.org/10.33418/education.1420782>
- Veugelers, W., & Vedder, P. (2003). Values in teaching. *Teachers and Teaching*, 9(4), 377–389.
- Wach, E., & Ward, R. (2013). Learning about qualitative document analysis. *IDS Practice Paper in Brief*, 13, 1–11.
- Yıldırım, A. (2007). *Seçilen bir ders kitabı değerlendirme ölçeğinin lise II fizik ders kitabına uygulanması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Qualitative research methods in social sciences* (12th ed.). Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, E., & Kıran, D. (2023). Ortaokul fen bilimleri ders kitaplarının değerler eğitimi bakımından incelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 12(1), 29–45. <https://doi.org/10.30703/cije.1117516>
- Yılmaz, Z., & Yıldırım, H. İ. (2023). Fen bilimleri ders kitaplarının değerler açısından incelenmesi üzerine bir araştırma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 21(2), 933–958. <https://doi.org/10.37217/tebd.1267044>